

Van inspirerende naar cynische verzorgingsstaat Nederland in transitie

JAN STEYAERT

'Zou het niet logisch zijn de zoektocht naar minder publieke sector en meer burgerkracht te beginnen bij die delen van de bevolking waar de burgerkracht er van afspat?'

Le nouveau van der Lans est arrivé! Bijna met dezelfde vaste regelmaat als die waarmee elke derde donderdag van november de nieuwe Beaujolais wordt gelanceerd, publiceert Jos van der Lans zijn nieuwste inzichten in de Nederlandse verzorgingsstaat. Zo was er in 2010 'Eropaf! De nieuwe start van het sociaal werk' en in 2008 'Ontregelen, de herovering van de werkvloer'. Telkens was er ook een lezingenreeks die de auteur regelmatig in Vlaanderen bracht. Zijn werk blijft hier niet onopgemerkt. En nu verscheen dus 'Sociaal doe-het-zelven, de idealen en de politieke praktijk', geschreven samen met Pieter Hilhorst. Het boek had er eigenlijk een jaar geleden al moeten liggen, maar onverwacht werd Hilhorst wethouder in Amsterdam en als erg zichtbaar politicus vertrouwd je natuurlijk je gedachten toch enigszins anders aan het papier toe dan als onafhankelijk publicist. Zo ontstond een tweedelig boek: tot pagina 121 de tekst zoals die herfst 2012 omzeggens klaar was, en vanaf pagina 125 beschouwingen hoe die ideeën politiek vertaald kunnen worden. Er zit nog een tweeledigheid in het boek: een groot wantrouwen in de georganiseerde hulpverlening en een ongekend optimisme over de kracht van burgers.

OPTIMISME TROEF

Het boek van Hilhorst en van der Lans bulkt van het wantrouwen in de publieke sector en de georganiseerde hulpverlening. Het is een bureaucratisch doolhof, er wordt te specialistisch gewerkt, er is ineffectiviteit en dat alles is nog duur ook. De auteurs vatten het samen: 'We zijn in Nederland in het collectieve bezit gekomen van een publieke diensten-economie die niet alleen uit haar voegen barst, maar nogal eens meer kapotmaakt dan ons lief is' (p. 23). Dit is echter geen zwartgallig boek want er is ook sprake van een ongekend optimisme over de kracht van burgers en wat zij voor elkaar kunnen betekenen. De auteurs bejubelen de groei van sociaal kapitaal en spreken graag over een altruïsmeoverschot. Het boek bevat dan ook talloze verwijzingen naar burgerinitiatieven. In vier hoofdstukken beschrijven de auteurs inspirerende praktijken in een specifieke cel van een matrix, zie figuur 1.

Zo beschrijft het hoofdstuk over 'bekenden voor elkaar' de opkomst van broodfondsen als moderne coöperaties. Of de ouderparticipatiecrèche waar iedereen die zijn kind inschrijft ook meteen afspreekt een halve dag per week mee voor alle kinderen in de crèche te komen zorgen. Het hoofdstuk 'bekenden voor anderen' richt zich op het mobiliseren van sociale netwerken, bijvoorbeeld via Eigen Kracht Conferenties of steuncirkels. Vervolgens gaat het

hoofdstuk over ‘onbekenden voor elkaar’ in op koperscollectieven en crowdfunding, boeiende nieuwe vormen van sociaal kapitaal die de afgelopen jaren ontstonden. Interessant is de informatie over deeleconomie en collaborative consumerism (p. 78), bij ons het bekendst via taxistop en huizenruil of de collectieve aankoop van elektriciteit. In het vierde hoofdstuk van deze reeks gaat het over ‘onbekenden voor anderen’: het nieuwe vrijwilligerswerk en het altruïstisch overschot: ‘Er zijn meer mensen die een ander willen helpen dan er mensen zijn die geholpen willen worden’ (p. 84).

In Nederland leeft het beeld dat de burger die zorg ontvangt een luie burger is.

burgers is een gevaarlijke mengeling die kan leiden tot misprijzen van die burgers die het zelfstandig toch niet redden. Of nee, meer accuraat geformuleerd, het is een mengeling die leidt tot misprijzen. In Nederland leeft immers al enige tijd het beeld dat de burger die zorg ontvangt dikwijls een luie burger is, iemand die zich al te makkelijk nestelt in

het vangnet van de verzorgingsstaat en zijn eigen verantwoordelijkheid niet opneemt. Of een burger waarvan het sociaal netwerk te lui is om zelf veel zorg te geven. Diverse uitspraken van politici en toonaangevende Nederlanders laten een diep

wantrouwen zien ten aanzien van zorg ontvangende medeburgers. De burger die er op eigen kracht (en die van zijn netwerk) niet uitgeraakt, heeft gewoon niet hard genoeg zijn best gedaan. De op zich toe te juichen groeiende aandacht voor informele zorg krijgt zo een bittere ondertoon.

WELKOME AANVULLING

Het boek is een welkome aanvulling op en verrijking van de reeks recente publicaties over informele zorg, voor vormen van hulpverlening die met minder professionals meer zorg mogelijk maken. En de auteurs geloven daar duidelijk in. Ze staan bovendien niet alleen in hun optimisme. De kersverse Nederlandse koning Willem-Alexander omschreef in zijn eerste toespraak hoe de verzorgingsstaat zich ontwikkelt tot een participatiesamenleving. Context daarvan is dat burgers ‘mondiger en zelfstandiger zijn dan vroeger’. Dat sluit aan bij eerdere uitspraken van de Nederlandse Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Die argumenteert al enige tijd dat de burger de verzorgingsstaat ontgroeid is.

OPBORRELEND CYNISME

Iedereen is wel bekend met de term bedrijfsblindheid. Je werkt zo lang in een bepaald bedrijf dat je de zwaktes niet meer opmerkt, dat je veel bijzondere kenmerken (zowel positief als negatief) zo gewoon bent gaan vinden dat ze je niet meer opvallen. Een buitenstaander moet je er dan op wijzen. Wellicht is er ook iets als landsblindheid waarbij je de rare dingen in eigen land niet meer opmerkt en een buitenlander nodig hebt om er de aandacht op te trekken. Zo valt het vanuit Vlaams perspectief op dat Nederland getroffen is door een ongelofelijke golf van optimisme in de sociale sector. Dit boek van van der Lans en Hilhorst is daar maar één voor-

Daarin schuilt helaas ook een gevaar. De combinatie van negatieve berichten over publieke dienstverlening en jubelende berichten over zelfstandige

Sociaal doe-het-zelven	Directe wederkerigheid	Gegeneraliseerde wederkerigheid
Sterke banden (<i>strong ties</i>)	Met bekenden voor elkaar	Met bekenden voor anderen
Zwakke banden (<i>weak ties</i>)	Met onbekenden voor elkaar	Met onbekenden voor anderen

Figuur 1 : Matrix wederkerigheid en verbondenheid (van der Lans & Hilhorst, 2013, 45)

beeld van. We zouden er in Vlaanderen hartstikke jaloers op kunnen zijn en als het door iets eenvoudig veroorzaakt wordt zoals vroeger de toegevoegde fluor aan het leidingwater, dan horen we misschien wel graag het geheime Nederlandse recept. Prima exportproduct.

De trefwoorden van deze golf van optimisme zijn eigen kracht, eigen verantwoordelijkheid, burgerkracht, regie over eigen leven en nog een paar variaties op datzelfde thema. Onwaarschijnlijk hoe dikwijls die begrippen tegenwoordig in de vakpers, in beleidsnota's, op congressen en wat al niet meer genoemd worden. De Nederlanders geloven er in. De overheid mag grote terugtrekkende bewegingen maken in het sociale domein want de burger zal die vrijgevallen ruimte met zijn kracht maar al te graag invullen. De toekomst is aan burgerkracht, aan informele zorg. Natuurlijk moet daarbij links en rechts een beetje geholpen worden. Hulpverleners blijven nodig om als een soort vroedvrouw zorgkracht bij burgers en zijn sociale netwerken te 'verlossen'. Hulpverleners zijn dan bescheiden professionals die nadien op gepaste afstand faciliteren en ondersteunen.

Dat vraagt geen nieuwe professionaliteit, maar een herwaardering van wat al in de zogenaamde 'body of knowledge' van sociaal werk zit. De voor de toekomst gevraagde professionaliteit is immers al grotendeels beschikbaar binnen het sociaal werk. De sector kent al kernbegrippen als zelfredzaamheid en empowerment. De Canon Sociaal Werk brengt de historische voorgangers van deze kennis in beeld. Denk daarbij aan internationaal werk van Ann Hartman en haar 'family based therapy' van eind jaren zeventig, of het werk van Monica McGoldrick sinds de jaren tachtig en haar inzichten over het inzetten van genogrammen en ecogrammen. Of uit het zuiden van Nederland Herman Baars en zijn Maastrichtse sociaal netwerk analyse. Op wat abstracter niveau gaat het dan om systeemgericht werken, om ecologisch hulpverleners.

De professionele kennisbasis van het sociaal werk lijkt zich in grote bewegingen van eb en vloed te ontwikkelen.

EB EN VLOED

En dan dringt zich natuurlijk een intrigerende observatie op. De professionele kennisbasis van het sociaal werk lijkt zich in grote bewegingen van eb en vloed te ontwikkelen. Brokken professionaliteit komen op, verdwijnen dan weer jaren naar de achtergrond om wat later opnieuw een centrale plek te veroveren. Dat zien we in het net aangehaalde voorbeeld van 'ontginnen van informele zorg', maar ook bij outreachend werken. Ook hier weer populaire trefwoorden als 'achter de voordeur' of renaissance van het huisbezoek. Ook hier historische voorgangers zoals Octavia Hill en Johanna ter Meulen, en ook hier die golfslag van eb en vloed van onze professionele kennisbasis.

En om misverstanden te voorkomen, die observatie van dynamiek van getijden in de professionele kennisbasis van het sociaal werk heeft een neutraal karakter. Lees daar geen negatief oordeel in. De wereldzeeën ondergaan ook tweemaal daags eb en vloed, en niemand die daar een probleem mee heeft. In dat meebewegen zit wellicht juist de kracht van sociaal werk. Je kan hoogstens een beetje jaloers zijn op andere professies die een hele duidelijke lineaire groei van hun kennisbasis hebben zoals de geneeskunde. Ze gaan expliciet mee in een moderniseringsproces, en halen daar status uit.

Minder neutraal is de vraag naar wat dan die getijden in de kennisbasis veroorzaakt. Of beter, wat het huidige getijde in Nederland veroorzaakt. Van eb en vloed in de wereldzeeën weten we dat de oorzaak bij de maan ligt. Van de getijden in onze kennisbasis ligt het voor de hand de oorzaak grotendeels te zoeken bij de heersende politieke constellatie. En dan ontkomen we niet aan de observatie dat terwijl elders in Europa de verzorgingsstaat zich ontwikkelt tot actieve verzorgingsstaat of investeringsstaat, Nederland kiest voor een andere route. Een route die de actieve burger (recent omgedoopt in 'de affectieve burger!') ophemelt en de zorgbehoevende burger wegzet als profiteur.

Hoe anders kan je verklaren dat het pleidooi voor eigen kracht, voor burgerkracht, en vooral de daaraan gekoppelde snel terugtrekkende overheid zich uitsluitend richt op die groepen van de bevolking die de zwakste eigen kracht hebben? Zou het niet logisch zijn de zoektocht naar minder publieke sector en meer burgerkracht te beginnen bij die delen van de bevolking waar de burgerkracht er van afspat? Dan zouden we merken dat de Nederlandse Tweede Kamer snel werk maakt van de hypotheek-renteaftrek, of het anders financieren van hoger onderwijs, het verhogen van de pensioenleeftijd. En veel trager en zorgvuldiger kijkt naar afbouw van publieke dienstverlening voor haar zwakkere burgers.

Maar dat is dus niet het geval. En dat is cynisch. Misschien moeten we het geheim van dat optimisme in Nederland maar niet kennen. Export van een cynische verzorgingsstaat is bij nader inzien toch niet zo'n goed idee.

Prof. Dr. Jan Steyaert is docent bij de Master Sociaal Werk van de Universiteit Antwerpen, redacteur van ALERT en de Canon Sociaal Werk en voorzitter van het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk vzw. Hij is bereikbaar via jan@steyaert.org

Verwijzingen

Hilhorst, P. & van der Lans, J. (2013), *Sociaal doe-het-zelven. De idealen en de politieke praktijk*, Amsterdam, Atlas.
 van der Lans, J. (2008), *Ontregelen. De herovering van de werkvloer*, Amsterdam, Augustus.
 van der Lans, J. (2010), *Eropaf! De nieuwe start van het sociaal werk*, Amsterdam, Augustus.